

dr inż. Alicja Gębczyńska
gebczyńska@wp.pl
Wydział Finansów i Zarządzania,
Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu

prof. dr hab. Jerzy Zieliński
zielinskij@op.pl
Profesor emeritus AON

AUTORZY

BEZPIECZEŃSTWO I OBRONNOŚĆ JAKO DYSCYPLINY NAUKOWE – ASPEKTY TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE

*Słowa kluczowe: strategia bezpieczeństwa, bezpieczeństwo,
obronność, przedmiot badań, dyscyplina naukowa*

Rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego wprowadzony został nowy podział obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych. Wykreślone zostały nauki wojskowe, a w ich miejsce utworzono dwie nowe dyscypliny naukowe: o bezpieczeństwie oraz o obronności. Dyscypliny te należą obecnie do dziedziny nauk społecznych w obszarze nauki społeczne¹.

Powołanie dwóch nowych dyscyplin powoduje potrzebę określenia przedmiotu badań każdej z nich oraz ustalenia wzajemnych korelacji. Takie rozgraniczenie przedmiotu badań jest konieczne chociażby dlatego, że często spotyka się w literaturze i w potocznym rozumieniu utożsamianie tych dwóch dyscyplin lub niedostrzeganie między nimi żadnych związków.

Z tego też powodu celem artykułu jest próba przedstawienia przedmiotu badań nauki o obronności i nauki o bezpieczeństwie oraz wykazania zachodzących między nimi relacji. Takie podejście pozwoli zdaniem autorów na wskazanie związków i różnic występujących między wymienionymi dyscyplinami naukowymi. Należy jednak zaznaczyć, że poruszane w artykule kwestie nakreślają wyłącznie pewien obszar w ramach opisywanych problemów badawczych.

W artykule poruszone zostały trzy zasadnicze kwestie dotyczące wyjaśnienia pojęcia dyscypliny naukowej, analizy przedmiotu badań nauki o obronności i nauki o bezpieczeństwie oraz określenia zależności i relacji występujących między nimi.

W celu rozwiązania przedstawionych problemów badawczych dokonano analizy literatury i zaprezentowano wybrane zagadnienia

¹ Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 roku w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych, Dz. U. z 2011 r., nr 179, poz. 1065.

związane z obronnością oraz bezpieczeństwem. W artykule autorzy odnoszą się zarówno do bogatej literatury przedmiotu, jak i do dokumentów normatywnych związanych z omawianymi problemami badawczymi. Wśród tych dokumentów wyróżnić można m.in.: *Konstytucję RP, Strategię Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej* oraz obowiązujące ustawy.

Czym jest dyscyplina naukowa

Podstawowe pytanie w naukoznawstwie dotyczy odpowiedzi na pytanie: czym jest dyscyplina naukowa, co stanowi przedmiot jej badań, jakie stawiane są problemy badawcze, jakimi posługuje się metodami badawczymi i jak opisuje wyniki swoich badań?

Odpowiedzi na tak sformułowane pytania udziela wielu autorów.

Jan Zieleniewski uważa, że dyscyplina naukowa – to logicznie i treściowo zwarta część nauki, jaką na danym etapie jej rozwoju i w określonych warunkach może jeden pracownik naukowy jeszcze skutecznie opanować w zakresie twórczych badań i dydaktyki. Kryterium powyższej definicji są kompetencje pracownika². Z kolei Jan Woleński³ odróżnia naukę jako *dyscyplinę* i naukę w sensie metodologicznym. Dyscyplina, to według tego autora, jakiś wyspecjalizowany fragment dociekań ludzi należących do społeczności naukowców w sensie socjologicznym. Natomiast nauka w sensie metodologicznym to dociekania prowadzące do rozstrzygnięć wedle określonych procedur. Z kolei w *Leksykonie podręcznym* znajduje się następujący zapis: dyscyplina naukowa określana jest jako *diedzina wiedzy, gałąź nauki: dyscypliny humanistyczne, przyrodnicze*⁴.

Profesor Tadeusz Klementewicz⁵ powołując się na Jana Woleńskiego, proponuje następujące określenie dyscypliny naukowej: *dyscyplina naukowa to przedsięwzięcie organizacyjne – wspólnota nauczycieli i badaczy pewnego zakresu problematyki*. Kryterium takiego rozumienia pojęcia jest zakres problematyki i grupa badaczy z nią związanych. Istotne

2 J. Zieleniewski, *Dyscypliny naukowe, ich ugrupowania i części*, Zagadnienia Naukoznawstwa, nr 2-3 z 1965 r., s. 241.

3 J. Woleński, *Epistemologia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2005, s. 39.

4 K. Borzęcki, *Leksykon podręczny*, Księgarnia Oświata, Olsztyn, 1994, s. 62.

5 T. Klementewicz, *Politolog w labiryncie paradygmatów – pułapki eklektyzmu*, [w:] B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj (red.), *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, Kraków, 2013, s. 35.

jest to, co stanowi kryterium wyznaczania zakresu problematyki danej dyscypliny. Odpowiedź na to pytanie może być następująca: przedmiot formalny, rozumiany jako zbiór pytań, na które dana dyscyplina winna kompetentnie odpowiadać. Po drugie – decydują o tym kompetencje badaczy tej wspólnoty⁶.

Warto również przytoczyć definicję pojęcia *dyscypliny naukowej* według L. J. Krzyżanowskiego, który interpretuje ją jako *doniosłą społecznie, ukształtowaną i wyodrębnioną ze względu na przedmiot i cel badań lub kształcenia część nauki w znaczeniu instytucjonalnym uznaną za podstawową jednostkę jej klasyfikacji*⁷. Ten sam autor zwraca uwagę na główne kryteria umożliwiające wyodrębnienie dyscypliny naukowej. Należy do nich zaliczyć przede wszystkim przedmiot badań oraz cel lub cele badań umożliwiające rozwój danej nauki.

Specyfika badań, które obecnie z reguły mają interdyscyplinarny charakter, uzasadnia następującą definicję dyscypliny naukowej: *część nauki, tworząca wspólnotę nauczycieli i badaczy skupionych wokół uporządkowanego zbioru problemów (pytań), który uznaje ona za reprezentatywny z punktu widzenia kompetencji badaczy*⁸. W świetle takiej definicji nie jest istotna jej formalna nazwa (liczba pojedyncza lub mnoga): na przykład – nauka o bezpieczeństwie lub nauki o bezpieczeństwie, czy nauki o obronności, lecz wyłonienie zbioru problemów wpisujących się w daną dyscyplinę. Istotą tej definicji jest formalny przedmiot danej dyscypliny, a także zasadnicze kompetencje jej badaczy. Chodzi o to, by istotnie odróżnić, to co bada psycholog od tego, co bada socjolog lub fizyk. W innym wypadku tworzenie zespołów wielodyscyplinarnych miałyby się z sensem⁹.

Warunek naukowości dyscypliny

Nauki o bezpieczeństwie i obronności, jako dyscypliny naukowe, aby mogły spełniać swoje zadanie i być adekwatne do całości nauki, powinny mieć:

6 Por. tamże, s. 35.

7 L. Krzyżanowski, *O podstawach kierowania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 1994, s. 44.

8 Propozycja definicji autorska.

9 Por. B. Krauz-Mozer, P. Ścigaj, *Sklep z podróbkami? Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, Kraków, 2013, s. 13.

- przyjęty paradygmat¹⁰, co oznacza, że powinna być przyjęta siatka pojęciowa i założenia filozoficzne, spełniające warunek poprawności logicznej i użyteczności pragmatycznej (zgodnie z jej celem);
- ustalony zakres badań (przedmiot formalny);
- odpowiedni sposób wnioskowania: indukcyjny i/lub dedukcyjny, odpowiadający założeniom oraz metodzie badań;
- adekwatność dyscypliny do całości nauki, co polega na posiadaniu przez nią tożsamości przedmiotowej i metodologicznej¹¹.

Analiza literatury dotyczącej bezpieczeństwa i obronności pozwala na sformułowanie kilku wniosków, które w znacznym stopniu utrudniają rozróżnienie tego, co jest obecnie zaliczane do nauki o bezpieczeństwie, a co do obronności, a mianowicie:

- różnorodne rozumienie pojęć – brak spójnej siatki pojęciowej;
- nieokreślony (w istocie dowolny) zakres badań;
- wielość teoretycznych i metodologicznych perspektyw badawczych;
- brak dogłębności rozważań, dominacja opisu kosztem wyjaśniania i rozumienia;
- teorie zapożyczone z innych nauk.

W tym kontekście rozważań należy zauważyć, że ludzie zajmujący się problematyką *bezpieczeństwa* i szeroko rozumianej *obronności* coraz wyraźniej uświadamiają sobie, że problemy bezpieczeństwa i obronności, traktowane jako przedmiot badań mają charakter interdyscyplinarny i transdyscyplinarny. W związku z tym opisywanie, wyjaśnianie, ocenianie i przewidywanie zdarzeń (faktów), procesów i zjawisk w sferze bezpieczeństwa i obronności, a także, co bardzo ważne, projektowanie na tej podstawie struktur i podejmowanie działań służących zapewnieniu bezpieczeństwa i zwiększeniu obronności, wymagają zastosowania w sposób systemowy wiedzy z różnych dziedzin i dyscyplin naukowych¹². W tym celu niezbędna jest wiedza z zakresu nauk humanistycznych i społecznych, w tym socjologii, psychologii, a także z zakresu nauk o zarządzaniu itp.

Nauki o bezpieczeństwie

Pojęcia ogólne

10 M. Cieslarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności państwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce, 2011, s. 189.

11 W nauce spotyka się poglądy negujące potrzebę określania warunków naukowości dyscyplin, a z drugiej strony nawołujące do prowadzenia badań interdyscyplinarnych.

12 M. Cieslarczyk, *Teoretyczne i metodologiczne ...*, s. 169.

Bezpieczeństwo dowolnego podmiotu jest jedną z jego cech (własności) i może być opisane jako ogół jego czynników *realizacji i determinacji*¹³. *Czynniki realizacji* – czynniki, które określają to, co jest potrzebne, aby dana cecha zaistniała, w tym wypadku są to *wartości trwania i rozwoju podmiotu*. Do istnienia podmiotu niezbędny jest określony poziom ochrony tych wartości. *Czynniki determinacji* z kolei określają, od czego zależą atrybuty i sposób zachowania się podmiotu w odniesieniu do bezpieczeństwa podmiotu. Czynniki determinacji dotyczą relacji pomiędzy oczekiwanym poziomem chronionych wartości a ogółem czynników przyrodniczych, społecznych i kulturowych nań oddziałujących, relacje te określają warunki trwania i rozwoju. Są one wypadkową zagrożeń i zdolności podmiotu do przeciwstawienia się im. Bezpieczeństwo podmiotu (w danej chwili) to pewność warunków dla jego *trwania i rozwoju* uzyskana wówczas, gdy potencjał zagrożeń dla niego jest niższy od potencjału obrony przed nimi. Natomiast niedostatek potencjału obrony przed zagrożeniami dla trwania i rozwoju podmiotu obniża poziom bezpieczeństwa podmiotu.

Nauki o bezpieczeństwie i obronności jako dyscypliny nauk społecznych

Warunkiem koniecznym uznania bezpieczeństwa i obronności jako dyscypliny naukowej jest określenie, co stanowi podmiot każdej z tych dyscyplin. Analiza literatury wskazuje, że podmiotem bezpieczeństwa może być tylko podmiot społeczny postrzegany w świecie przyrody i kulturowym. Jest więc nim *jednostka (bezpieczeństwo jednostek), społeczeństwo posiadające państwowość (bezpieczeństwo narodowe) oraz społeczeństwo międzynarodowe (bezpieczeństwo międzynarodowe)*.

W naukach o bezpieczeństwie i obronności badamy *relacje* pomiędzy poziomem bezpieczeństwa jednostek i społeczeństwa posiadającego instytucję państwa, a otoczeniem przyrodniczym, społecznym i kulturowym, czyli zagrożeniami bezpieczeństwa, czynnikami obniżającymi jego poziom.

Podmiot bezpieczeństwa i odpowiadające im wartości przedstawia poniższa tabela.

Tabela 1. Podmiot bezpieczeństwa i odpowiadające im wartości trwania i rozwoju

13 Por. A. Chmielecki, *Wykłady z ontologii*, http://wnsts.strony.uni.gda.pl/pracownicy/filozofia/Chmielecki_w_ontologia_2005.pdf [dostęp: 08.07.2016].

Podmiot bezpieczeństwa	Wartości trwania i rozwoju
Jednostka	wolności, prawa człowieka i obywatela
Spółeczeństwo narodowe	suwerenność polityczna, suwerenność ekonomiczna, całość terytorialna, tożsamość narodowa jak miejsce życia obywateli
Spółeczeństwo międzynarodowe	pokojowe współistnienie, trwałe zrównoważone rozwój

Źródło: R. Wróblewski, *Rozróżnienie przedmiotowe nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności*. Opracowanie autorskie w ramach V Warsztatów metodologiczno-dydaktycznych w naukach o bezpieczeństwie i obronności, Siedlce, 2016, materiał nieopublikowany.

Przedmiot badań nauki o bezpieczeństwie

Przedmiotem badań nauki o bezpieczeństwie jest wpływ oddziaływań (zdarzeń i procesów) zachodzących w rzeczywistości przyrodniczej, społecznej i kulturowej w obszarze pól badawczych bezpieczeństwa jednostkowego, narodowego i międzynarodowego na urzeczywistnianie *wartości trwania i rozwoju jednostki społeczeństwa państwowego*¹⁴. W związku z tym zadaniem badaczy nauk o bezpieczeństwie jest zredukowanie zakresu przedmiotowego dyscypliny tak, aby był on dla niej autonomiczny (odrębny) nienależący do innych nauk, chodzi tu o przedmiot formalny badań. Zakres przedmiotowy tej dyscypliny powinien obejmować sieci powiązań pomiędzy bezpieczeństwem *jednostek, narodowym i międzynarodowym*, a nie badanie bezpieczeństwa tych podmiotów w ogóle. Ponadto dyscyplina ta powinna odnosić się do wartości trwania i rozwoju jednostek w społeczeństwie i mieć charakter nauki stosowanej, a więc społecznie użytecznej, ukierunkowanej na zmiany rzeczywistości społecznej.

Jaka wiedza jest potrzebna w dyscyplinie naukowej o bezpieczeństwie?

Wiedza tzw. zdroworozsądkowa, która ujmuje pewne zdarzenia i fakty, zawiera pewne teorie nie do końca usystematyzowane i uzasadnione. Ten fakt implikuje potrzebę podjęcia badań naukowych, które charakteryzują się tym, że powinny mieć *przedmiotowy cel poznania* naukowego. S.

14 R. Wróblewski, *Rozróżnienie...*

Kamiński mówiąc o przedmiotowym celu badań, bierze pod uwagę następujące jego funkcje¹⁵:

- opis porządkujący, czyli poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: jak jest, zawierający nie tylko pewne dane, ale również opisujące je,
- wyjaśnienie lub interpretację, co pozwala zrozumieć fakty, procesy, zjawiska,
- uzasadnienie ocen lub norm postępowania wynikającego z podjętego działania.

W kontekście przedstawionych powyżej funkcji, można stwierdzić, że badania naukowe dotyczące bezpieczeństwa powinny odpowiadać na następującą pytania: jaki jest poziom bezpieczeństwa podmiotu, czyli empiryczno-opisowa odpowiedź na pytania:

- dlaczego jest taki poziom bezpieczeństwa podmiotu?
- czy istniejący poziom bezpieczeństwa podmiotu jest pożądany z punktu widzenia ochrony wartości podmiotu?
- w jakich warunkach możliwe jest trwanie i rozwój jednostek oraz społeczeństwa państwowego?

Z powyższego wynika, że nauka o bezpieczeństwie spełnia następujące funkcje:

- opisuje i wyjaśnia, w jaki sposób jednostki i społeczeństwa państwowe, działając w różnych warunkach przyrodniczych, społecznych i kulturowych, kierując się własnymi interesami, dokonują wyborów co do kształtowania swej egzystencji;
- dąży do wykrycia i wyjaśnienia związków rozwoju tej rzeczywistości z działalnością jednostek i społeczeństw; tym samym umożliwiają pełniejsze jej rozumienie oraz ułatwiają wprowadzanie w niej pożądanych zmian;
- formułują teorie projektowania i funkcjonowania systemów bezpieczeństwa, spełniające kryterium maksymalizacji poziomu bezpieczeństwa narodowego¹⁶.

Czym zajmują się nauki o bezpieczeństwie?

Najogólniej ujmując, nauki o bezpieczeństwie zajmują się warunkami przetrwania i rozwoju jednostek w społeczeństwie i społeczeństwa państwowego (posiadającego instytucję państwa) jako gwaranta tych warunków. Mają one odniesienie do chronionych wartości jednostek i społeczeństwa państwowego.

Nauki te starają się wykrywać i opisywać prawidłowości rządzące procesami przyrodniczymi, społecznymi oraz kulturowymi w kontekście

15 S. Kamiński, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Wydawnictwo KUL, Lublin, 1981, s. 38.

16 R. Wróblewski, *Rozróżnienie...*

działań ludzkich i ich wpływu na powyższe chronione wartości. Platformą urzeczywistniania chronionych wartości jednostek i społeczeństwa państwowego jest *system bezpieczeństwa narodowego, a w jego ramach podsystem obrony państwa*¹⁷.

Głównym zadaniem nauk o bezpieczeństwie i pośrednio o obronności jest tworzenie poznawczo ugruntowanych podstaw do wprowadzania relewantnych zmian w systemie bezpieczeństwa narodowego i w systemie obronnym państwa¹⁸.

W związku z tym można określić przedmioty referencyjne bezpieczeństwa, a mianowicie:

- społeczeństwo państwowe;
- suwerenność polityczna;
- suwerenność ekonomiczna;
- całość terytorialna;
- tożsamość narodowa;
- porządek społeczny;
- jednostka;

w odniesieniu do:

- wolności, praw człowieka i obywatela;
- jakości życia, co oznacza, że badają relacje: jednostka – społeczeństwo państwowe.

W podsumowaniu należy stwierdzić, że:

- bezpieczeństwo odnosi się przede wszystkim do ludzi oraz ochrony i realizacji przysługujących im praw i wolności człowieka;
- dążenie do bezpieczeństwa na innych poziomach (globalnym, regionalnym czy narodowym) jest uprawnione i istotne w takim stopniu, w jakim przekłada się na bezpieczeństwo jednostki;
- bezpieczeństwo jednostki należy rozpatrywać integralnie, nie zaś w ramach granic terytorialnych jednostek politycznych¹⁹;
- badania bezpieczeństwa i obronności nie mogą wpisywać się w obszar wiedzy zgromadzonej przez socjologię, antropologię i teorię kultury czy inne nauki;

17 Por. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, 2014, s. 14, 45.

18 Tak jak prawnicy, historycy lub teolodzy, również badacze nauk o bezpieczeństwie powinni być specjalistami z zakresu nauk o bezpieczeństwie. Stąd badania bezpieczeństwa nie mogą wpisywać się w obszar wiedzy zgromadzonej np. przez socjologię, antropologię i teorię kultury, a także w obszary wiedzy każdej innej dyscypliny.

19 C. Thomas, *Ubóstwo*, [w:] P. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków, 2012, s. 241.

- badania bezpieczeństwa i obronności obejmowały dotychczas przede wszystkim kwestie państwa, poziomu międzynarodowego i globalnego, natomiast bezpieczeństwo człowieka lokowano poniżej poziomu państwa i poza jego zasięgiem²⁰.

Nauki o obronności

Pojęcie obronności jest różnie definiowane, raz w ujęciu szerokim, innym razem w wąskim. Czym zatem jest obronność? Według *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* obronność to jedna z podstawowych dziedzin działalności państwa, mająca na celu przeciwdziałanie wszelkiego rodzaju zagrożeniom²¹, a zatem jest skoncentrowana na zapewnieniu bezpieczeństwa. W ujęciu węższym, obronność była raczej kojarzona z obroną narodową, powszechnie utożsamianą z obroną przed agresją, z przeciwstawieniem się zagrożeniom militarnym (wojennym).

Sprawy obronności uregulowane są w szeregu aktów normatywnych. I tak, zgodnie z *Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej* obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny²². Kolejnym aktem normatywnym podkreślającym rolę obrony w funkcjonowaniu państwa, a zarazem wskazującym zakres tematyczny obronności, jest *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 roku o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*²³. Podkreśla się w niej, że zadania z zakresu obronności należą nie tylko do organów władzy i administracji rządowej, instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, lecz także do przedsiębiorców, organizacji społecznych oraz każdego obywatela²⁴.

Wynika stąd, że obronność to dziedzina działalności państwa (podmiotu) w zakresie obrony narodowej przed zagrożeniami militarnymi, które należy rozumieć jako istniejące lub mogące pojawić się w przyszłości zdarzenia i procesy godzące w interesy państwa (podmiotu), związane z

20 Por. D. Bigo, *Międzynarodowa socjologia polityczna*, [w:] P. D. Williams (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków, 2012, s. 116.

21 *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa, 2002, s. 13.

22 *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, art. 188.

23 *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku ochrony Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. z 1967 r., nr 44, poz. 220 z póź. zm.

24 Tamże.

użyciem lub groźbą użycia przeciwko niemu siły zbrojnej. Natomiast przeciwdziałanie tym zagrożeniom wymaga od podmiotu (państwa) systemowego zaangażowania sił i środków militarnych i niemilitarnych²⁵.

Z powyższego wynika, że nauki o obronności badają problemy przygotowania i wykorzystania potencjału państwa zarówno militarnego, jak i niemilitarnego do przeciwdziałania zagrożeniom o charakterze militarnym. Stąd też obszar zainteresowań nauk o obronności to:

- siły zbrojne;
- elementy niemilitarne państwa, wspierające funkcjonowanie sił zbrojnych;
- społeczeństwo, na które nałożono zadania obronne oraz ich poczynania związane z przeciwdziałaniem zagrożeniom militarnym godzącym w jego interesy narodowe.

W celu urzeczywistnienia obrony narodowej tworzy się system (podsystem) obronny państwa, który zgodnie z zapisem w *Białej Księdze Bezpieczeństwa Narodowego RP* należy rozumieć jako uporządkowany zbiór podmiotów przeznaczonych do ochrony i obrony państwa jako instytucji politycznej i terytorialnej przed zagrożeniami, które godzą w żywotne interesy narodu, suwerenność, integralność, nienaruszalność granic i porządek konstytucyjny²⁶. Podobną definicję proponuje prof. W. Kitler, a mianowicie: *podsystem obronny to uporządkowany zbiór podmiotów przeznaczonych do ochrony i obrony państwa jako instytucji politycznej terytorialnej przed zagrożeniami, które godzą w żywotne interesy narodu, suwerenność, integralność terytorialną, nienaruszalność granic i porządek konstytucyjny*²⁷. W tym więc kontekście i znaczeniu możemy mówić o *systemie obronnym państwa*²⁸. Stanowi on bowiem pewien zbiór elementów celowo zintegrowanych, cechujących się uporządkowaniem i względną odrębnością, wyodrębniony z systemu bezpieczeństwa narodowego.

25 Por. *Strategia...*, s. 43.

26 *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013, s. 194.

27 W. Kitler, *System bezpieczeństwa państwa. Projekt rozwojowy na rzecz bezpieczeństwa i obronności*, AON, Warszawa, 2013, s. 64.

28 Podsystem obronny – to uporządkowany zbiór podmiotów przeznaczonych do ochrony i obrony państwa jako instytucji politycznej i terytorialnej przed zagrożeniami, które godzą w żywotne interesy narodu: suwerenność, integralność terytorialną, nienaruszalność granic i porządek konstytucyjny. Zob. J. Wojnarowski, *Dekompozycja systemu obronnego państwa w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Zeszyty Naukowe AON, nr 4(97)/2014, s. 69.

Główny element potencjału obronnego tego podsystemu stanowią *Siły Zbrojne RP*, które wspólnie z dyplomacją, siłami wywiadu i kontrwywiadu wojskowego, a także siłami ochronnymi państwa będą realizować zadania ochronne i obronne państwa oraz zapewniać bezpieczeństwo i nienaruszalność jego granic²⁹.

Elementy, które definiują system (podsystem) obronny państwa jako system, to:

- całość, co oznacza, że brak jakiegoś elementu lub relacji powoduje, że nie ma systemu lub jest on nieefektywny;
- funkcjonowanie to znaczy, że system obronny państwa jest systemem zadaniowym, działającym;
- struktura, czyli zbiór relacji na zbiorze elementów decyzyjnych i wykonawczych militarnych i niemilitarnych;
- cel, którym jest maksymalizacja efektywności realizowanych zadań obrony narodowej.

Czym zajmują się nauki o obronności?

Na podstawie przedstawionych powyżej rozważań przedmiotem badań dyscypliny naukowej o obronności są problemy przygotowania i wykorzystania potencjału państwa militarnego i niemilitarnego do przeciwdziałania zagrożeniom o charakterze militarnym. W tym celu tworzy się podsystem obronny państwa, będący podsystemem bezpieczeństwa narodowego RP, na który składają się:

- podsystem kierowania (dowodzenia),
- podsystem sił zbrojnych,
- podsystem niemilitarny³⁰.

Podsystemy te składają się na system obronny, a więc stanowią przedmiot badań dyscypliny naukowej – obronność, badane we wzajemnych związkach i zależnościach.

Podsystem kierowania zajmuje się problemami tworzenia i efektywnego wykorzystania potencjału państwa w zakresie przeciwdziałania zagrożeniom militarnym.

Zadania tego podsystemu, a zatem i problemy, które podlegają badaniu są następujące:

- kreowanie strategii obrony państwa;
- wytyczanie kierunków rozwoju podsystemów wykonawczych systemu militarnego i niemilitarnego;
- nadzór nad przygotowaniem obronnym państwa;

29 *Strategia ...*, s. 45.

30 J. Wojnarowski, *Dekompozycja...*, s. 69.

- podejmowanie decyzji dotyczących uruchamiania potencjału obronnego państwa poprzez wprowadzanie wyższych stanów gotowości obronnej państwa oraz uruchamianie realizacji zadań operacyjnych w celu przeciwstawienia się zaistniałym zagrożeniom³¹.

Podsystem sił zbrojnych (SZ) to zasadniczy element składowy systemu obronnego. Podstawowe problemy, którymi się zajmuje, to tworzenie i efektywne wykorzystanie SZ w okresie pokoju, kryzysu i wojny. W ramach tego problemu bada w szczególności takie kwestie jak rozwój sił zbrojnych, problemy mobilizacji, operacje oraz infrastrukturę wojskową.

Podsystem ochronny (niemilitarny) realizuje zadania obejmujące: zapewnienie sprawnego i bezpiecznego funkcjonowania państwa, zasilenie zasobami ludzkimi i materiałowymi Sił Zbrojnych RP oraz jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne państwa³². Przewiduje się szeroki obszar działań tego podsystemu w zakresie przygotowań obronnych, do których zalicza się: rezerwy państwowe, mobilizację gospodarki, militaryzację, ochronę obiektów szczególnie ważnych dla bezpieczeństwa i obronności państwa, przygotowanie ochrony infrastruktury krytycznej, przygotowanie służby zdrowia, systemy łączności, szkolenia ochronne i kontrole zadań obronnych, potencjał naukowy i przemysłowy.

W związku z tym podsystem ten, stanowiący element wykonawczy podsystemu operacyjnego bezpieczeństwa państwa, bada problemy związane z efektywnym wykonywaniem niemilitarnych zadań obronnych tego podsystemu, a odnoszących się do:

- zapewnienia sprawnego i bezpiecznego funkcjonowania państwa, zasilania zasobami ludzkimi i materiałowymi sił zbrojnych RP oraz jednostek organizacyjnych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo wewnętrzne państwa, a także zadań wynikających z obowiązków państwa-gospodarza;
- zapewnienia ochrony i zabezpieczenia podstawowych potrzeb bytowych ludności oraz tworzenia warunków do jej przetrwania³³.

Relacje między bezpieczeństwem a obronnością

Dotychczasowe rozważania na temat bezpieczeństwa i obronności skłaniają do refleksji nad relacjami łączącymi te dwa pojęcia i występującymi między nimi zależnościami. Można spotkać się z poglądem,

31 R. Wróblewski, *Rozróżnienie...*

32 J. Wojnarowski, *Dekompozycja...*, s. 71.

33 Tamże, s. 80.

że nie dostrzega się między nimi związku lub pojęcia te traktowane są jako bliskoznaczne.

Przytoczona w artykule definicja obronności pojęciowo odpowiada zapewnieniu bezpieczeństwa. Dokonując próby zróżnicowania obu pojęć, warto zawęzić interpretację obronności do zagadnień bezpośrednio z nią związanych, czyli do obrony przed agresją zbrojną poprzez podjęcie działań skoncentrowanych na zapobieganiu i eliminowaniu zagrożeń militarnych i niemilitarnych. Zespół autorski pod kierownictwem prof. W. Kitlera³⁴ stoi na stanowisku, że sferę organizacyjną i funkcjonalną działalności państwa należałoby określić jako obronę narodową, mimo że w praktyce częściej mówi się o systemie obronnym (obronności) państwa (SOP).

Obrona narodowa (totalna, powszechna) stanowi sumę wszystkich wojskowych (obrona militarna) i cywilnych (obrona cywilna-niemilitarna) zabezpieczeń służących zapewnieniu bezpieczeństwa państwa i społeczeństwa wobec zagrożeń godzących w bezpieczeństwo narodowe³⁵.

Podobną definicję obrony narodowej (ang. *national defense*) można znaleźć w *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, zgodnie z którym jest ona interpretowana jako działalność mająca na celu odpowiednie przygotowanie i wykorzystanie sił i środków będących do dyspozycji państwa dla przeciwdziałania wszelkiego rodzaju zagrożeniom zewnętrznym i wewnętrznym godzącym w interes narodowy.

Podsumowując przytoczone definicje, należy stwierdzić, iż obronność wpisuje się w pojęcie obrony narodowej i bezpieczeństwa narodowego i koncentruje się na działaniach podejmowanych w celu przeciwdziałania wszelkiego rodzaju zagrożeniom zewnętrznym i wewnętrznym godzącym w interes narodowy. Konkludując, należy podkreślić, że granice między opisanymi są nieostre, a występują między nimi zależności przyczynowo-skutkowe.

Powyższe podejście nie ułatwia badania zjawisk i faktów tych dwóch bardzo i wzajemnie przenikających się zjawisk społecznych. Chociaż nie są tożsame, to jednak ich rozdzielenie łatwiejsze jest w teorii niż w praktyce. W praktyce bowiem najogólniej rozumiana obronność służy zapewnieniu szeroko pojmowanego bezpieczeństwa, czyli bezpieczeństwo zależy od obronności. Jest to zależność wprost proporcjonalna, bowiem im wyższy poziom obronności, tym większy stopień bezpieczeństwa.

Prowadzone w ostatnich latach badania oraz opracowania naukowe wskazują na zasadność traktowania bezpieczeństwa i obronności, w taki

34 W. Kitler, *Obrona narodowa w wybranych państwach demokratycznych*, AON, Warszawa, 2001, s. 156.

35 *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa, 2008, s. 79.

sposób, który w formie sformalizowanej można zapisać funkcją: $(B = f(O))^{36}$, co oznacza, że szeroko rozumiane bezpieczeństwo jest funkcją najszerszej rozumianej obronności³⁷.

W podsumowaniu można stwierdzić, że zmiany cywilizacyjne, a także rodzące się stąd nowe zagrożenia bezpieczeństwa, wskazują na potrzebę nowego spojrzenia na bezpieczeństwo i obronność. Dziś nie wystarcza wąskie postrzeganie bezpieczeństwa i obronności tylko jako zagrożenia militarnego (przykład: zamachy terrorystyczne w 2001 roku w Nowym Jorku czy fala uchodźców w Europie w 2015 i 2016 roku), co wskazuje z kolei na potrzebę nowego spojrzenia na obronność w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Powyższe przykłady świadczą dobitnie, że obronność nie zawsze nadążała za potrzebami bezpieczeństwa. Dlatego istnieje potrzeba monitorowania sytuacji kryzysowych i podejmowania działań przeciwstawiających się skutkom, czy nawet symptomom kryzysów.

Dotychczasowe rozważania pozwalają na wniosek, że o bezpieczeństwie i o obronności można myśleć wąsko lub szeroko, podobnie jak o kryzysach. W wąskim rozumieniu bezpieczeństwa i obronności odzwierciedla się myślenie polegające na przeciwdziałaniu skutkom negatywnych zjawisk takich jak agresja zbrojna. Dlatego też często obronność kojarzona jest z wojskiem, z siłami rażenia. Natomiast w ostatnim czasie dominować zaczyna szersze myślenie o obronności i tym samym o bezpieczeństwie jako zapobieganiu skutkom³⁸.

Bibliografia

1. *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, Warszawa, 2013.
2. Borzęcki Kazimierz, *Leksykon podręczny*, Księgarnia Oświata, Olsztyn, 1994.
3. Chmielecki Adam, *Wykłady z ontologii*, http://wnstsstrony.uni.gda.pl/pracownicy/filozofia/Chmielecki_w_ontologia_2005.pdf.
4. Cieślarczyk Marian, *Teoretyczne i metodologiczne podstawy badania problemów bezpieczeństwa i obronności*, Siedlce, 2011.
5. Kamiński Stanisław, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin, 1981.

36 B – szeroko rozumiane bezpieczeństwo; O – najogólniej rozumiana obronność.

37 M. Cieślarczyk, *Teoretyczne...*, s. 172.

38 Por. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 45 i dalsze, *Biała Księga Bezpieczeństwa Narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, BBN, s. 166.

6. Kitler Waldemar, *Obrona narodowa w wybranych państwach demokratycznych*, AON, Warszawa, 2001.
7. Kitler Waldemar, *System bezpieczeństwa państwa projekt rozwojowy na rzecz bezpieczeństwa i obronności*, AON, Warszawa, 2013.
8. Kitler Waldemar, *Zadania obronne samorządu terytorialnego. Materiały studyjne*, AON, Warszawa, 2014.
9. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, art. 188.
10. Krauz-Mozer Barbara, Ścigaj Paweł, *Sklep z podróbkami? Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, Księgarnia Akademicka, Kraków, 2013.
11. Krauz-Mozer Barbara, Ścigaj Paweł (red.) *Podejścia badawcze i metodologie w nauce o polityce*, Kraków, 2013.
12. Krzyżanowski Leszek, *O podstawach kierowania organizacjami*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 1994.
13. *Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych*, Dz. U. z 2011 r., nr 179, poz. 1065.
14. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa, 2002, 2008.
15. *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa, 2014.
16. *Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej*, Dz. U. z 1967 r., nr 44, poz. 220 z póź. zm.
17. Williams Paul (red.), *Studia bezpieczeństwa*, Kraków, 2012.
18. Wojnarowski Jan, *Dekompozycja systemu obronnego państwa w systemie bezpieczeństwa narodowego*, Zeszyty Naukowe AON, nr 4(97)/2014.
19. Woleński Jan, *Epistemologia*, PWN, Warszawa, 2005.
20. Wróblewski Ryszard, *Rozróżnienie przedmiotowe nauk o bezpieczeństwie i nauk o obronności*. Opracowanie autorskie w ramach V Warsztatów metodologiczno-dydaktycznych w naukach o bezpieczeństwie i obronności, Siedlce, 2016.
21. Zieleniewski Jan, *Dyscypliny naukowe, ich ugrupowania i części*, Zagadnienia Naukoznawstwa, nr 2-3/1965.

SECURITY AND DEFENCE OF THE STATE AS ACADEMIC DISCIPLINES. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS

Abstract: Contemporary threats show that there is a need for a fresh look at the issues of both security and defence of the state, which should be perceived as concomitant social phenomena. Although each of them constitutes a separate academic discipline with its own separate area of research, they should nevertheless be regarded as being connected with, and dependent on, each other.

Both security and defence of the state can be understood in a narrow and a broader sense, which, in turn, leads to difficulties in research, as in practice it is not always possible to determine what the subject of research is of each of these disciplines. Consequently, the paper discusses the issues of both security and defence of the state.